

Беларускае гістарычнае таварыства

50

Беларускі гістарычны зборнік

Беласток 2018

Ігор Срібняк
(Київ)

Білорус з українським світоглядом (формування національної ідентичності невідомого автора віршованого щоденника у таборі полонених українців Раштат, 1915-1917 рр.)*

У 1914 р. військове зіткнення держав Почвірного союзу з Антантою, на боці якої виступила й Росія, витворило для України цілком нові політичні можливості для активізації боротьби за відновлення української державності, даючи можливість повернути до цих питань увагу широких кіл європейської громадськості та тісно пов'язати їх з міжнародною політикою. Кінцева поразка Російської імперії, на думку українських діячів різного політичного спрямування, давала реальний шанс для національного самовизначення України та повної її самореалізації. Наслідком цих сподівань стало створення 4 серпня 1914 р. у Львові Союзу визволення України (СВУ), за визначенням Д. Дорошенка, — «безпартійної політичної організації російських українців (...) для пропаганди ідеї самостійности України»¹.

Спочатку СВУ орієнтувався на Австро-Угорщину, яка забезпечила йому матеріальні ресурси для проведення інформаційної акції виразно антиросійського спрямування. Крім того, Союз взяв на себе місію опіки українців зі складу царської армії в австрійському полоні, домігшись проведення українізації табору Фрайштадт. Але неготовність Австро-Угорщини чітко і виразно підтримати державницькі прагнення СВУ, спонукали його керівництво вжити заходів для налагодження безпосередніх контактів з урядовими структурами Німеччини, перспективи співпраці з якими виглядали набагато перспективнішими. Ця співпраця мала дещо відмінний від австрійської характер — «першим і головним завданням тут було налагодження

* Дану статтю підготовлено завдяки сприянню Студіуму Східної Європи (Studium Europei Wschodniej) Варшавського університету, за ініціативи якого 2014 р. була започаткована щорічна Нагорода імені Івана Виговського (під почесним патронатом Президента Польщі), що вручається рішенням її Капітули з числа делегатів від 25 університетів та вищих шкіл Польщі — *авт.*

¹ Д. Дорошенко, *Історія України (1917-1920 рр.)*, Ужгород 1932, т. 1: *Доба Центральної Ради*, с. 31.

національної культурно-просвітної праці серед полонених Українців», а вже потім «політична репрезентація ідеї суверенності України і агітація в цім напрямі серед німецького громадянства»².

Невдовзі СВУ зумів отримати дозвіл на створення трьох таборів у Німеччині, після чого у травні 1915 р. Союз розпочав українізацію табору Раштат (Німеччина), делегувавши до нього своїх представників з метою проведення культурно-освітньої та організаційної роботи. Невдовзі в таборі був створений Просвітній відділ СВУ, до складу якого (станом на осінь 1915 р.) входили М. Паращук, В. Пачовський, д-р Перфецький, Б. Лепкий. Їх спільними зусиллями вже у вересні-грудні 1915 р. у Раштаті постала ціла низка організацій, завдяки чому стало можливим привернути до української справи значно більшу кількість таборян. У таборі була значно інтенсифіковалась просвітня й національна робота, полонені все активніше відвідували різні виклади і курси, а самостійницькі гасла вже не викликали в них роздратування³.

Влітку 1915 р. у таборі були створені нечисленне «Суспільно-Просвітне Товариство», яке опікувалось деякими аспектами внутрішнього життя табору (призначення полонених на роботи, скликання вічей, побут таборян та ін.) та Центральний Комітет, до компетенції якого входило вирішення справ, пов'язаних з розподілом гуманітарної допомоги полонених. Крім того — у Раштаті почали проводитись молебні — спочатку під відкритим небом, а потім у спеціально побудованій таборовій церкві. Активна душпастирська робота таборового священика П. Катеринюка сприяла поступовому приверненню до української справи значного числа полонених, для яких участь у богослужіннях була й розрадою, й важливою формою самоорганізації⁴.

Восени 1915 р. у складі «Суспільно-Просвітнього Товариства» виникла ціла низка секцій (національна, соціальна, видавнича, драматична, аграрна, просвітня, кооперативна), також діяли організація «старших бараків», «кустарня», «Запорізька січ». Завдяки тому, що їх кількісний склад постійно збільшувався, стало можливим провести реорганізацію усього внутрішнього життя табору. 9 лютого 1916 р. у таборі була створена самоврядна українська громада «Самостійна

² О. Скоропис-Йолтуховський, *Мої «злочини» (Хліборобська Україна)*, Відень 1920-1921, кн. 2, ч. II, III, IV, с. 214.

³ Докладніше про це див.: І. Срібняк, *Національно-організаційна та культурно-просвітницька діяльність полонених українців у таборі Раштат (Німеччина) у 1915-1917 рр.*, «Сіверянський літопис», Чернігів 2014, № 6 (120), листопад-грудень, с. 309-324.

Україна» на чолі з виборною Генеральною Радою. Керівництво поточним життям громади здійснювала Генеральна Старшина («уряд» табору), яка складалася з голів всіх секцій та членів Просвітнього відділу на чолі з його головою⁵.

Навесні 1916 р. все секції були реорганізовані у самоврядні товариства із власними статутами, відтак в таборі діяли вже Драматичне товариство імені І. Тобілевича, «Кооперативна Кустарна Спілка» (в складі таких відділів різьбарства, малярства, малювання, моделювання, гончарства), «Кооперативна Чайна Спілка», Видавниче товариство (видавало часопис «Розсвіт»), спілка «Єдність», клуб «Відродження», «Запорізька січ» та ін.⁶

Члени останньої проводили щотижневі загальні збори, гімнастичні вправи у куренях, спільні марші у загальному ладу, нічне чергування («пожежна сторожа»). У такий спосіб у січовиків вироблялась усвідомлене розуміння необхідності виконання наказів своїх начальників та закладались основи дисципліни. Завдяки всім цим заходам стало можливим розпочати у таборі формування 1-го Запорізького імені Тараса Шевченка полку⁷.

На початку 1917 р. найсильніший вплив на таборян справила Лютнева революція в Росії, яка зруйнувала більшість внутрішніх бар'єрів, що заважали до цього полоненим приєднуватись до української справи. Крім того вона стала могутнім чинником у справі поширення національної свідомості полонених не тільки в таборі, але й на робітничих командах, впливаючи навіть на тих, хто спочатку тримався осторонь культурно-просвітньої праці в таборі. У цьому контексті одним з найважливіших досягнень громади «Самостійна Україна» стало проведення кампанії збору підписів для уповноваження Олександра Скорописа-Йолтуховського для участі у роботі майбутніх російських Установчих зборів, та вироблення для нього особного мандату, яким

⁴ Там само.

⁵ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі: ЦДАВО України), ф. 4406, оп. 1, спр. 4, арк. 1-2: Протокол № 1 організаційного засідання Генеральної Ради від 9 лютого 1916 р.; див. також: спр. 5, арк. 2-12.

⁶ О. Терлецький, *Українці в Німеччині 1915-1918: історія української громади в Раїтаті*, Київ — Ляйпциг 1919, т. 1, с. 51-52.

⁷ Докладніше про це див.: І. Срібняк, *Новітня «Запорізька Січ» на чужині (творення парамілітарних структур в українському таборі Раїтат, 1916 р.)*, «Емінак», Київ — Миколаїв 2017, № 1 (17) (січень-березень), т. 1, с. 80-85, <<http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/19943>>.

була зафіксована самостійницька позиція полонених раштатців у питанні майбутньої російської конституанти⁸.

До здобутків таборян у цей час слід віднести безперервну просвітню роботу, активізацію діяльності окремих таборових товариств, підтримку регулярного контакту з робітничими командами, регулярні збірки на власні гуманітарні та загальнонаціональні потреби (а також і для благодійних цілей, і зокрема на потреби Червоного Хреста в Німеччині та німецьких дітей-сиріт). Громада «Самостійна Україна» регулярно перераховувала кошти для потреб українських шкіл на окупованих німецькими військами Волині та Полісся.

Таким чином, підсумки діяльності таборових організацій у 1917 р. засвідчили їх суттєві здобутки у царині культурно-освітньої та організаційної роботи. Члени української громади «Самостійна Україна» уважно слідкували за політичними подіями в Україні, сподіваючись після підписання мирної угоди між воюючими сторонами повернутись додому та активно включитись у розбудову суспільно-політичного життя в Україні. Патріотичне піднесення у таборі Раштат, яке охопило полонених вояків-українців після проголошення IV Універсалу, виявилось, зокрема, у масовому зголошенні до лав українського війська на заклик Української Центральної Ради. Це дозволило розпочати формування «синьожупанних» українських дивізій у Володимирі-Волинському навесні 1918 р.

* * *

Яскраве уявлення про процеси, які відбувались у таборі Раштат, дає віршований щоденник⁹ невідомого полоненого [уродженця Ново-зибківського повіту Чернігівської губернії — І. С.], прізвище якого напевно що фігурувало на першій — відсутній у рукописі — сторінці. Щоденник свідчить про незаперечні поетичні здібності його автора, та охоплює період з лютого-березня 1915 і до 7 березня 1918 рр. Свое віршоване оповідання автор починає з опису свого перебування у військовому вишкільному таборі у м. Тула (Росія). В цій частині щоденника представлені суцільні російськомовні вірші (авторства власника щоденника) про солдатський побут, рекрутське навчання, службу:

*Пишу сегодня за неделю,
О жизни новой я своей,*

⁸ Докладніше про це див.: І. Срібняк, *Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914-1920 рр.)*, Київ 1999, 296 с.

⁹ ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 171, арк. 1-48. (Тут і далі цитується зі збереженням мови оригіналу — І. С.).

*О жизни новой подневольной,
Военной строгой и дурной...*¹⁰.

Десь у квітні 1915 р. автор щоденника потрапив у полон та деякий час перебував у таборі полонених царської армії Ламсдорф:

*Дождались мы светлого мая,
Встречаем с тоскою в плену*¹¹.

Автор яскраво описує свій побут у таборі Вецляр (до його українізації), реалістично відтворюючи ті порядки, які мали місце у таборах полонених росіян, і зокрема — особливостей їх самоорганізації під час харчування:

*И пленные шумною вышли толпою,
И с пищею бак окружили,
И началась давка,
О Боже Ты мой,
Как волки в момент расхватили,
Но только не вам же достался черпак,
Той пищи бездушной и редкой,
Тому, кто конечно без совести был,
Тому, кто был сильный и крепкий,
Кто слабого вышиб и стал впереди*¹².

Ці сцени народжують у душі автора риторичні запитання, які між тим є актуальним до сьогодні та залишатимуться такими нескінченно довго [з огляду на цілковиту нездатність росіян до мирного співжиття із сусідніми народами — І. С.]:

*Когда же проснешься ты русский народ,
И любовь в твоём сердце святая?
Когда воспрянешь от спячки своей?
И руку другу другу протянешь?
Спокойно и мирно когда заживешь?
И враждовать меж собой перестанешь*¹³.

¹⁰ ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 171, арк. 1.

¹¹ ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 171, арк. 5.

¹² ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 171, арк. 12.

¹³ ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 171, арк. 12зв.

Далі автор щоденника звертається до росіян з апріорі нездійсненим для них закликом:

*Скорей просыпайся ты русский Народ,
От спячки своей нелюдской,
Оставь ты вражду и роздоры,
И мирно живи меж собой*¹⁴.

За деякий час автор щоденника був переведений до Раштату, про що свідчить підписи під кількома знов таки російськомовними віршами. Автор описує рішучу перемену на краще у його житті:

*Как в Ламсдорфе и Вецляре,
Я за книгами скучал,
Но зато теперь в Раштате,
Книгой скуку разогнал,
Здесь и книжку и газету,
Когда вгодно ты найдешь,
И свободное все время,
За ними быстро проведешь,
Забудешь голод и неволю,
И свободненько вздохнешь,
За эту тихую минуту,
Пока книжку прочтешь*¹⁵.

Наслідком цих змін стала поява у щоденнику (вже за кілька сторінок) першого україномовного вірша «Осінь», після чого автор робив записи у щоденнику двома мовами. 1 січня 1916 р. автор висловив своє найпалкіше бажання:

*О Боже пошли Ты мне в новом году,
Свободу и лучшую долю,
Порви эти цепи, ... [незрозуміле слово — І. С.] тоски,
Верни поскорее на волю,
На волю. На лоно родимых полей*¹⁶.

¹⁴ ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 171, арк. 12зв.

¹⁵ ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 171, арк. 14зв.-15.

¹⁶ ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 171, арк. 18.

З кінця лютого 1916 р. автор щоденника цілком переходить на українську мову:

*Не теряйте надію на волю,
Мої милі, рідні брати,
Всі збирайтеся встрінути зорю,
Зорю нашої волі і любови,
Бо вже близько та хвиля святая,
Скоро спадуть кайдани із рук¹⁷.*

Навесні 1916 р. в поезії з'являються гостросоціальні нотки — апелюючи в день пам'яті І. Франка (18 квітня 1916 р.) до Бога, автор пише:

*На що Ти Боже, наш великий,
Таких людей у нас береш?
Чого Ти їм, світилам нашим,
Пожити між нами не даєш?»
[...] Чого такого ти не дієш,
З царями, нашими катами!
Чого ти їх не прибіраєш,
Щоб нас байдужих не душили¹⁸.*

Багатомісячне перебування у полоні давало свої взнаки, і влітку 1916 р. автор занотував:

*Поволі вбиває життя молоде,
Тяжка неволя в далекому краю...¹⁹.*

Його меланхолію не розвіяв навіть його виїзд на роботи до місцевої Грюнгоф. Повернувшись до Раштату, він записав (маючи, очевидно, на увазі самого себе):

*Межі колючими дротами,
Ходив він з книжкою в руках²⁰.*

¹⁷ ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 171, арк. 21.

¹⁸ ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 171, арк. 21зв.

¹⁹ ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 171, арк. 27.

²⁰ ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 171, арк. 34.

Автор ностальгічно пише про свій край, присвячуючи його невідомій «Констанції Буйло»:

*Люблю наш край, сторінку цього,
Де я родилась і росла,
Де перший раз пізнала щастя,
Сльозу недолі пролила,
Люблю народ наш білоруський,
Хати їх в зелені садів,
Ниви золочені збижжями,
Шум наших гаїв і лісів²¹.*

Неодноразово у щоденнику звучать й романтичні нотки:

*Коли це я?
Коли голубка,
Твій стан рукою обніму?
У хвилю стрічі з поцілунком,
Тебе кохана пригорну²².*

Але вже за кілька рядків у цьому вірші прориваються сумні передчуття:

*Коли це буде, чи дождуся?
Чи побачу ще тебе,
Чи може з думою про стрічі,
Заріють в чужині мене?²³*

Причиною цього стала довга мовчанка дівчини — до якої були прикуті його романтичні почуття:

*Бо ж ти на протязі двох років,
І словечка не подала,
Як видно тому, що другому,
Ти своє серденько віддала.
Як би я знав, що це так сталось,
Грудей би хорих не надривав,*

²¹ ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 171, арк. 39.

²² ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 171, арк. 41зв.-42.

²³ ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 171, арк. 41зв.-42.

*І в обіймах неволі тяжкої,
Кончини сумної чекав²⁴.*

Особливо турботливо автор відгукувався про Україну. У недатованому вірші «До всіх воюючих» (йдеться про осінь 1917 р.) він мріє:

*Як би мені крила, могутії крила,
Зза ґрат би оцих я туди полетів...
Туди на Вкраїну в сейчас вже вільную,
Від царських кайданів, від його катів.
О як би зрадів я уздрівши єї,
Усіяну квіточками волі,
Як плакав, молився, радів би й радів,
Уздрівши розбиті кайдани неволі,
Перед жовто-блакитним би я
Низько і низько вклонився,
А потім в ряди вільних козаків
Я не помітно улився,
І з ними стояв би на варті святої Волі рідної Вкраїни,
Щиро і усердно я б працював,
Щоб згладить ці рани й руїни²⁵.*

Водночас автора переслідують спогади про кохану:

*Яка красива ти дівчина,
В цім пестрім одязі своїм,
Щиро тобі зізнаюся,
Цілком заволоділа ти серцем моїм²⁶.*

Але напевно наприкінці 1917 р. від рідних автор дізнався, що дівчина не чекає на нього, що обумовило його рішення не думати надалі про неї:

*І тебе назавше, на віки,
Щоб більш не вертати лишаю.
Я знаю, що нових коханців товпа
Буде тебе осаждати,*

²⁴ ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 171, арк. 41зв.-42.

²⁵ ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 171, арк. 43.

²⁶ ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 171, арк. 43зв.-44.

*Нижних слівців, поцілунків
Буде від тебе жадати,
Та я у ті хвили далеко
Буду від тебе блукати,
І для ран серця, коханням розбитого,
Ліків буду шукати²⁷.*

Але напевно зробити це для автора було складно, бо вже у наступному вірші (від 23 грудня 1917 р.) він знов апелює до об'єкту своїх почуттів:

*Даремно дуриш я себе чорнобрива,
І тишив надії що ти, з неволі мене дождиш.
Не знав же я бачиш того,
Що ти другого коханця вже маєш²⁸.*

Автор перераховує дорогі його серцю хвилини зустрічей з коханою дівчиною, знову і знову їй дорікаючи:

*Того, хто страдаючи тут на чужині тебе любив,
Забути ти його вже встигла.
І добре, що люде хоч різко сказали
Тепер моїх мрій твій образ не буде займати,
Я його викинув з моєї голови,
І хорі груди мої зайвий раз,
Не будуть вже тяжко зітхати²⁹.*

Очевидно, що під впливом цих переживань, тяжких умов таборового існування та довгого перебування в полоні (29 місяців) автор щоденнику вперше, причому перейшовши на прозу, «забажав для себе смерті», хоча до цього він «не раз дивувався з того, що людина сама вбиває себе». Але зараз, під тиском «непосильного тягаря страждань» він зрозумів, чому дехто вкорочує собі життя, що в «хвили страждань, безпомощности й зневіри» перед деким може «з'являється темна, холодна й мовчазна могила, в обійми котрої він й віддається з словами, що тільки она його не відтрутить [тут: відштовхне — І. С.] від себе, і дасть йому тихий і вічний спочинок». Тут же автор й пояснює причини та-

²⁷ ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 171, арк. 43зв.-44.

²⁸ ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 171, арк. 44зв.

²⁹ ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 171, арк. 44зв.

кого свого настрою, яких, як він зазначає «багацько», але головніше це — «нужденне життя батьків, від котрих вже декілько місяців немаю вістки», а крім того — «оця безконечна неволя, котра поволі нівечить молоде життя, і котрій не видно кінця». Автор безнадійно підсумовує: «і коли в недалекому будучим не покращає, то без вагань переступлю порог могили і відамсь її вічному і не нарушаємому спокою»³⁰.

Але у нотатці від 4 березня 1918 р. автор щоденника повідомляє про відстрочку «винесеного собі раніше присуду», бо «подих волі з рідних степів і ланів внушив» йому «терпіння і надії». Головнішою причиною такої зміни стала матеріалізація надії повернутись «на обновленню рідну землю», що можливо було пов'язано залученням автора до складу українського війська³¹.

Останній запис у щоденнику датований 7 березня 1918 р. Автор зробив його на особливому піднесенні, «з переповненим радістю серцем», бо дізнався, що його рідний Новозибківський повіт, який до цього не подавав «голосу за прилучення до України», і лише на початку березня ц.р. стало відомо, що його мешканці висловились за їх приналежність до України. Автора дуже турбувала та обставина, що довгий час до цього «Українці собі містили на картах мій повіт, а Білоруси собі, за що на останніх» він «був дуже злий». Більше того, автор був «злий» на білорусів за це настільки, що закликав їх «не лізти до нас (тобто до України) із своєю противною мовою». [Очевидно, що автор щоденника не мав жодних підстав так висловлюватись, бо добрі сусіди (якими є українці та білоруси) завжди зможуть порозумітись — І. С.]. Він дуже переймався питанням приналежності його малої Батьківщини до України, щиро бажаючи йому «як найкращого розцвіту» в складі УНР³².

На цій «ноті» невідомий автор завершив свій щоденник, що було безсумнівно пов'язано з його виїздом до України. При цьому є незрозумілим, чому він не забрав із собою, а напевно що — свідомо — приєднавши його (особисто або через когось із українських активістів) до інших документів таборової громади «Самостійна Україна» в Рашта-ті. Можлива відповідь на це питання міститься у самому щоденнику, бо його автору дуже залежало що з ним буде, чи зможе він бути опублікований аби його вірші стали відомі широкому загалу читачів. Відтак залишаючи його — він сподівався на те, що щоденником зацікавляться майбутні дослідники історії цього табору.

³⁰ ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 171, арк. 46-46зв.

³¹ ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 171, арк. 47.

³² ЦДАВО України, ф. 4406, оп. 1, спр. 171, арк. 47-48.

Авторові цієї статті видається символічним, що короткі фрагменти цього щоденника побачать світ після 100 років його збереження спочатку в Празі (до 1945 р.), а потім у Києві (до початку 1990-х рр. — на таємному зберіганні). Бо те душевне тепло, яке вкладав у написання своїх віршів невідомий бранець-білорус, зігріває всіх нас до сьогодні — хто би тільки не взяв до рук цей щоденник.

Але відчутти це тепло можна тільки працюючи в архівах, тільки тримаючи в руках безцінні реліквії часів Першої світової війни... Тільки в такий спосіб історик-дослідник отримує унікальну можливість подолати нездоланий (для непосвячених) часовий простір довжиною у ціле століття, а також пізнати дух тієї далекої епохи та заглибитись у ціннісно-ментальний простір тодішніх мешканців українсько-білоруського порубіжжя, які у своїй переважній більшості зберігали подвійну світоглядно-територіальну приналежність як до Білорусі, так і до України.

Summary

A Belarusian with a Ukrainian worldview

(the shaping of the national consciousness of an unknown author of a rhyming diary written in the Ukrainian prisoner-of-war camp in Rastatt in 1915-1917)

The article contains a short overview of the history of the „Independent Ukraine” formation of Ukrainian prisoners of war in a prison-of-war camp in Rastatt (Germany) from late 1915 up until 1917, formed by the Union for the Liberation of Ukraine — a non-partisan political organization established by Ukrainian emigrants from the Russia-held Dnieper Ukraine. Owing to the efforts of the Union, intensive cultural, educational and „nation-forming” work was carried out, thanks to which it was possible to develop national consciousness in a great number of the Imperial Russian Army soldiers of Ukrainian origin. In order to illustrate this process more fully, the author of the article quotes fragments of a rhyming diary written by an unknown prisoner of war (a native of Novozybkovsky district in the Chernigov Governorate), covering the period from February/March 1915 up until 7 March 1918. The author of the diary noted down his impressions of his stay in two prison-of-war camps for the Imperial Russian Army soldiers — in Wetzlar (before he was „Ukrainized”) and in the „Ukrainized” Rastatt. The diary contains a personal commentary on the ongoing political events, a description of living conditions in the camp and experiences of the author, separated from his homeland for a long time.

Keywords: Belarusians, Ukrainians, prisoners of war, national consciousness

Streszczenie

Białorusin z ukraińskim światopoglądem

(kształtowanie się świadomości narodowej nieznanego autora wierszowanego dziennika w ukraińskim obozie jenieckim w Rastatt w latach 1915-1917)

Artykuł zawiera krótki przegląd historii ugrupowania jeńców ukraińskich „Niepodległa Ukraina” w obozie jenieckim w Rastatt (Niemcy) od drugiej połowy 1915 do 1917 r., utworzonego przez Związek Wyzwolenia Ukrainy (ZWU) — bezpartyjną organizację polityczną ukraińskich emigrantów z Naddnieprza. W wyniku starań ZWU w obozie prowa-

dzono intensywną pracę kulturalno-oświatową i narodowo-organizacyjną, dzięki której możliwe stało się uświadomienie narodowe znacznej liczby przebywających w niewoli żołnierzy armii carskiej narodowości ukraińskiej. Dla pełniejszego zobrazowania tego procesu autor przytacza fragmenty wierszowanego dziennika nieznanego jeńca (pochodzącego z powiatu nowozybkowskiego guberni czernihowskiej), obejmującego okres od lutego-marca 1915 do 7 marca 1918 roku. Autor dziennika zanotował w nim swoje wrażenia z pobytu w obozach jenieckich dla żołnierzy armii carskiej — Wetzlar (przed jego ukraiinizacją) i w zukrainizowanym Rastatt. Dziennik zawiera osobistą wizję współczesnych jego autorowi wydarzeń politycznych i warunków pobytu w obozie oraz przeżycia autora długotrwanie oderwanego od ziemi ojczystej.

Słowa kluczowe: Białorusini, Ukraińcy, jeńcy wojenni, świadomość narodowa

Ihor Sribniak — doktor filozofii Wolnego Uniwersytetu Ukraińskiego w Monachium, doktor nauk historycznych, profesor, kierownik Katedry Historii Powszechnej Wydziału Historyczno-Filozoficznego Uniwersytetu Kijowskiego im. Borysa Grinczenki. Zainteresowania badawcze: warunki przetrzymywania jeńców i internowanych żołnierzy ukraińskich w obozach w krajach europejskich w latach 1914-1924.